

ФИЗИКА САБАГЫНДА ЗАТТЫН ТҮЗҮЛҮШҮН ОКУТУУДА ОКУУЧУЛАРДЫН ДЕН СОЛУГУН САКТООГО БАГЫТТАЛГАН ПЕДАГОГИКАЛЫК МАМИЛЕ

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ СТРОЕНИЮ ВЕЩЕСТВА НА УРОКЕ ФИЗИКИ

Түйүндүү түшүнүктөр: билим берүү, дени сак муунду окутуу, жана тарбиялоонун мазмунун калыптандыруу.

Ключевые слова: образование, обучение здорового поколения, формирование содержания воспитания.

Азыркы мезгилде окуу жана тарбиялоо процессине ден соолукту сактоо технологиясын киргизүү зарылдыгы пайда болууда. Бул проблема өтө актуалдуу себеби: мугалим өзүнүн педагогикалык практикасында эмнени жазай алат жана өзүнүн усулдук системасында эмнени киргизүү же өзгөртүү керек деген суроо пайда болушу мүмкүн. Бул суроого медицина илимине таянып педиаторлордун байкоосуна караганда окуучулардын ден соолугу мектепте окуп жатканда өзгөчө окуу жылы аяктай баштаганда начарлай турганын белгилейт.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй билим берүү процессинде традициялык уюштуруу стрессстик абалдын күчөшүнө, физиологиялык функциялардын өзүн өзү жөнгө салуу механизмдеринин бузулушуна алып келет. Мектептеги билим берүү системасына төмөндөгү айтылган көрсөткүчтөр аркылуу ден соолукту жоготуу төмөндөгүдөй мүнөзгө ээ.

Окуучулардын ден соолугуна зыян келтирүүчү факторлор:

- билим берүү процессинде гигиеналык талаптардын толук кандуу эмес аткарылышы. Мисалы: окуучулардын акыл эс жөндөмдүүлүгүнүн динамикасын окутууда жана билим берүү нагрузкасынын көптүгү алардын ден соолуктарынын бузулушуна алып келет;

- мектептин талаптары менен окуучулардын керектөөлөрүнүн дал келишпестиги жана окуучулардын психофизиологиялык мүмкүнчүлүктөрү;

- билим берүү процессинде окуучулардын ден соолугун сактоо жана чыңдоо үчүн атайын иш чаралардын жетишсиздиги; [1]

Изилдөөлөрдүн негизинде окуучулардын ден соолугунун көрсөткүчү нагрузканы нормалоодон эмес, психологиялык факторлордон болоорун

көрсөтүшкөн. Окуу процессинде окуучулардын муктаждыктарын жана алардын керектөөлөрүн камсыз кылуу зарыл. Физика сабагын окутууда окуучулардын билимдерин активдештирүү, ички мотивациясын жаратуу, окуучунун эркин тандоосуна, чыгармачылыгына жана билиминин калыптанышына багыт берүү.

Мектептеги окуу предметтеринин окутулушунда окуу сапатын жогорулатуу максатында ар кандай технологиялар гана колдонулбасын, ал окуучу менен мугалимдин ортосунда байланыштан көз каранды. Кээ бир учурда билим берүү тармагында окуучуларга гумандык жана компетенттүү мамиле көрсөтүлбөйт, эгер мугалим окуучулар менен монолог түрүндө (субъект-объект) мамиле түзүлсө, анда окуучунун ден соолугуна туура эмес таасир көрсөтөт.

В.В. Сериков аныктагандай гумандык окутуунун бөлүгү болуп, өзүн-өзү таанууга жардам берүүгө, окуучунун инсандык функциясын активдештирүүгө диалогдук байланыштын зарылдыгын көрсөткөн. Диалогдук байланыштын (субъект менен субъект) жыйынтыгы окуучулардын кызыкчылык, максат, эмоцияларынан көз каранды.

Билим берүү процессиндеги ден соолукка зыян келтирген шарттарды жеңүүчү ыкмаларга токтолсок: ушул мезгилде мектептерде мугалимдер окуучулардын ден соолуктарын сактоо жана чыңдоого системалуу түрдө атайын сабактарда ден соолукту чыңдоонун ыкмаларын колдонууга талаптар коюлууда. Мисалы: окуучулардын кыймыл аракетин активдештирүүчү динамикалык пауза, дем алуу көнүгүүлөрү, музыкалык тыныгуу, физминутка, кыймылдуу көнүгүүлөр ж.б.

Г.К. Селевконун билим берүү технологиясынын классификациясы көрсөткөндөй: эң биринчиден актуалдуу болуп мазмундун түзүлүшүнүн сабаттуулугу, негизгилерин көрсөтүп аныктоо, негизги түшүнүктөрдү, закон ченемдүүлүктөрдү, предмет аралык байланыштар жана окуу процессинде рационалдык логиканын негизинде ойлонуп түзүү. Билим берүүдөгү көпчүлүк предметтик педагогдор үчүн мазмундун логикалык-

дидактикалык анализи проблема кылат. Бул болсо маанилүү эмес фактыларга жана көрүнүштөргө көңүл бөлүүгө алып келет.

Мазмундун структурасынын начардыгы билим жана билгичтиктерин кабыл алууну оорлотот, окуучунун физикалык жана психологиялык абалына терс таасирин көрсөтөт. Билим берүү технологияларында дидактикалык методдор педагогикалык процесстеги ден соолукту сактоо талаптарына дайыма жооп бербейт [2].

Эвристикалык окутуунун технологиялары ден соолукту сактоо потенциалына жооп берет. Аларга - ойлонуу, кыялдануу, фантазияны, ситуацияны көрсөтүүчү методдор кирет. Чыгармачыл ситуациялар окуучулардын окуу нагрузкасынын жеңил өтүүсүнө жардам берет, булчуңдардын чыналуусун токтотот. Оюн – окуучулардын иш аракеттеринин бири бирок, билим берүү процессинде чечүүчү ролду ойнобойт. Ал психотерапевтикалык функцияга ээ, адамдын өзүнө болгон мамилесин өзгөртө алат.

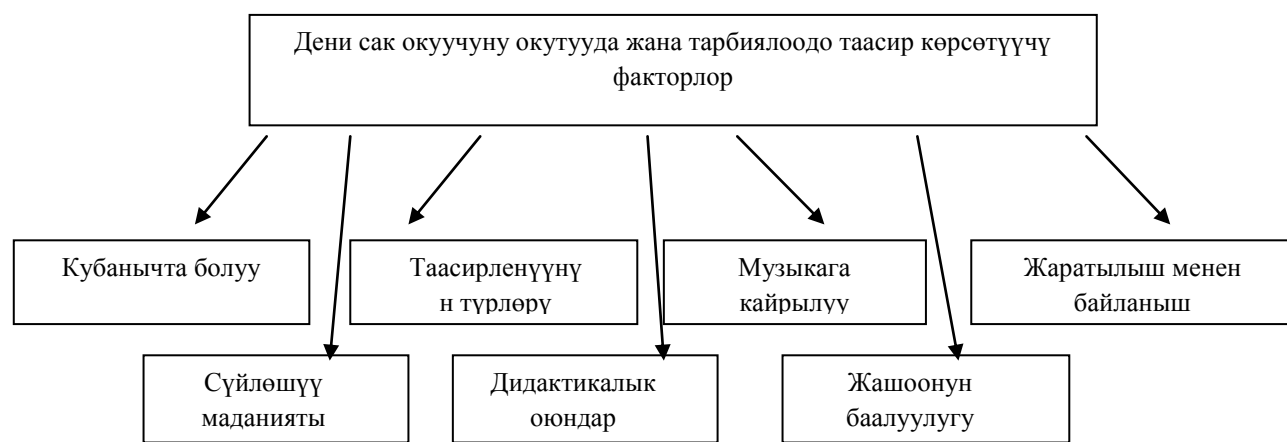
Класс ичиндеги дифференциялык окутуу, методикалык жардамды жеке ар бир окуучуга көрсөткөндүктөн, эффективдүү болуп саналат. Окуучулардын кызыкчылыктарынын негизинде дифференциялоону колдонуу жана окуу деңгээлдерине жараша, өз алдынча иштөө, тандоо эркин-

диги, эмоционалдык эркине позитивдүү таасир этет, ошол себептен ден соолукту чыңдайт.

Ден соолукту чыңдоодо-окуп таануудагы уюштуруу формалары чоң маани берет. Окутуу этаптарында окутуунун фронталдык формасынын басым кылышы булчуңдардын кысылышына, аракеттенүүлөрдүн начарлашына, сколиоздун пайда болушуна алып келет. Түгөй жана группа, жекече жана коллективдик формаларда иштетүү динамикалык кысымдан бошойт, окуу процессин эмоционалдык жактан байытат.

Билим берүү системасында окуучулардын билимин баалоодо, баалоонун кемчиликтери «эки» деген баа, бул баланын психологиялык абалына таасир этээри белгилүү. Ар бир балага сапаттуу жыйынтык алуу үчүн окуучуга убакыт берүү, компетенттүү мамиле кылуу. Ден соолукту сактоодо материалдык, санитардык-гигиеналык, дидактикалык жана психологиялык шарттардын маанилүүлүгүнөн сырткары окуучулардын ден соолугуна инсан, педагог, мугалим негизги ролду ойнойт.

Мугалимдин алдына максат кылып койгон профессионалдык өсүүсү, ден соолукту сактоо потенциалынын өнүгүшү, окуучулардын келечекте ден соолугу чың өсүүсүнө чоң жардам берет.

Дени сак муунду окутуу жана тарбиялоодо таасир берүүчү факторлорго токтолсок: психолог менен врачтардын айткандары боюнча окуучулардын дени сак болуу үчүн дайыма кубанычта жүрүү керек деп белгилешет. Албетте ден соолукка берүүчү таасирленүүнүн түрлөрү өтө көп кездешет мисалы, эстетикалык таасирленүү организмдеги физиологиялык процесстерге пайдалуу таасирин тийгизет. Кандай гана жумуш болбосун, окуучулардын ал эс алуусуна белгилүү иш чаралардын аткарылышы менен коштолушу зарыл экендиги белгиленет. Ошондой эле сабакта музыкалык тыныгуу-чарчаганды кетирет, уйкуну жөнгө салат, жүрөктүн согушун жөндөйт, көңү-

лүн көтөрөт, окууга болгон жөндөмдүүлүгү артат [2].

Сабактарда дидактикалык оюндарды колдонуп өтүүдө профессионалдык билимдерин көрсөтүү менен эмоционалдык жактан оң таасир этүүсү менен аныкталган. Ким окуучуларды кызыктыра алса, анын ички дүйнөсү өтө бай. Окуучулардын жаратылыш менен байланышынан ден соолугуна, психикасына, эмоционалдык тазалоочу, эс алдыруучу таасир көрсөткөн маанилүү, көндүм, факторлор болуп эсептелет. Жашоонун баалуулугун 100 жыл мурун Москвалык врач Ф.П. Гааз «медицина-илимдердин ханышасы, анткени ден соолук бардыгына зарыл» деп белгилеген В.М. Шепел.

Окуу тарбия процессинде дени сак окуучуларды окутуу тарбиялоодо педагогикалык көзөмөлдүн жүргүзүлүп турушу чоң мааниге ээ. Анткени ар бир мугалим өзү аткарган кыймыл-аракетин, алардын жетишкендиктерин эч качан көз жаздымын чыгарбай туура чечимге келип, тарбиялык мааниге багыт берип турушу зарыл. Сабакта мугалим ар бир окуучунун сабактын максатын жана маанисин так түшүнүсүнө, алардын кызыгуусун арттырууга, эркин өөрчүтүүгө умтулуп иштесе жакшы ийгиликтерге жетишет. Өз убагында жасалган көзөмөл, теориялык, практикалык жардам, окуучулардын кетирген кемчиликтерин таап, аларды жоюуга жасалган аракет окуучулар менен биргелешип ийгиликтерди талдоо жана чыгармачылык менен уюштурулушун аныктайт [3].

Дени сак муунду окутуу-тарбиялоонун мазмунун калыптандыруу маселесине стандарттык программага негизделген 8-класстагы «Заттын түзүлүшү» темасынан мисал келтирсек: зат деп атом же молекулалардан турган материянын бир түрүн атайбыз. Мисалы: алюминий, коргошун, темир, жыгач, суу жана ушу сыяктуулар заттарга кирет. Заттар бири-биринен ички түзүлүшү, абалы, өңү-түсү сыяктуу көптөгөн касиеттери менен айырмаланышат. Күн нуру, электр жана магнит талаалары материянын бир түрү болуп эсептелет [4].

Заттар сырткы шартка жараша бир абалдан экинчи абалга мисалы, жыгач күйүүдөн көмүргө, күлгө айланат, бензин күйүндү газына өтөт ж.у.с.

Заттардын атомдук жана молекулалык түзүлүшүн билүү алардын абалдарынын өзгөрүшүн, бир түрдөн экинчи түргө өтүшүн гана түшүндүрбөстөн жаратылыштагы көптөгөн кубулуштарды түшүндүрүүгө да мүмкүндүк берет.

Заттын агрегаттык абалдарына катуу, суюк газ абалдары болуп бөлүнөт.

Газ абалындагы заттар тыгыздыгы аз, бөлүкчөлөр ортосундагы аралык салыштырмалуу алыс жана байланыштырган күчтөр начар. Ошондуктан, кандай гана газ болбосун максималдуу көлөмдү ээлөөгө умтулат.

Суюктарда тыгыздыгы газдарга салыштырмалуу чоң болот, себеби аларды түзгөн бөлүкчөлөр ортосундагы аралыктар жакын болот да, молекулалар байланышып турган күчтөр күчтүүрөөк болот. Ошондуктан, суюктуктар формасын өзгөрткөнү менен көлөмүн өзгөртпөй сакташат.

Катуу заттар тыгыздыгы газдар менен суюктуктарга караганда алда канча жогору болот, себеби алардагы түзгөн бөлүкчөлөр белгилүү формадагы кристаллдык торчолордо закон ченемдүүлүктө жайгашкандыктан алардын ортосундагы байланыш күчтөрү да көп болот. Жогорудагы физикадан алган билим, билгичтиктерин пайда-

лануу менен ден-соолук технологиясынын элементтерин колдонууга мисал катарында «Заттын түзүлүшү» темасы боюнча окуучуларды кыймыл аракетке келтирүү максатында классты үч топко бөлүп физминутка өткөрүүгө болот:

1-топто окуучулар катуу телолордун молекулаларынын кыймылын көрсөтүү менен алар кристаллдык торчону сүрөттөп, бири-биринин колдорун кармашып башаламан термелишет.

2-топто суюк абалында телолордун молекулаларынын кыймылын сүрөттөп, мында алар жогорудагыдай катуу кармашышпайт, алардын арасындагы аралык алыстайт, баш аламан кыймылдашат.

3-топто газ абалынын молекулаларынын кыймылын сүрөттөп, бул абалда молекулалар эркин кыймылдашат, бири-бири менен сейрек кыймылдашат.

Мындай физминутканы окуучуларга жасатуу менен үч абалдагы заттын молекулаларынын кыймылы көрсөтмөлүү жана эстерине сактоого жардамчы, таяныч билимдерге ээ болушат. Окуучулар мындай кыймылды жасоо менен ден-соолуктарына пайдалуу кыймыл аракет, сабактын андан ары эффективдүү болушуна түрткү берет.

Топту ыргытуу менен аткарылуучу физминуткаларга мисал келтирсек: мугалим топту ыргытуу менен телону атайт, ал эми окуучу кайра ыргытып ал жасалган затты айтат. Мисалы: сызгыч, жез, никель, пластмасса, жыгач, металл, коргошун, алюминий ж.б. Экинчи жолу дагы кайталап, чоңдукту бирдиктери менен аташат. Окуучу мисалы: масса-кг, мг, т, ц, г деп жооп беришет. Ошондой эле «Кадамдар – терминдер» дидактикалык оюнунда окуучулар кыймыл аракетти жасоо менен өздөрүнүн чарчаганы кетет да сабакты кунт коюп угуу менен сабак эстеринде калат.

Окуучулар кабинет боюнча кадам таштоо менен окулуп жаткан тема боюнча ар бир кадамында физикалык түшүнүктү же приборду, кубулушту атайт. Ким көп кадам таштаса ошол окуучу уткан болуп саналат. Бул оюндун мааниси жөн гана ар бир окуучу дене көнүгүүлөрүн жасабастан предметти окуп, үйрөнүүгө түрткү берет.

Жогорудагы физика сабагында ден соолуктарына пайдалуу кыймыл аракеттерди аткаруу менен предметти жашоодо колдонуп, кырсыктан алыс болуш үчүн физикалык кубулуштарды окушубуз керектигин түшүнүүлөрү зарыл.

Адабияттар:

1. Здоровый образ жизни. Методические пособия. Алматы. 2001.

2. Мамытов. А.М. Дене тарбия сабагын педагогикалык жактан талдоо. Методикалык Колдонмо.-Б.: Аль Салам, 2012.-30б
3. Карашев Т. ж.б. Физика: Орто мектептин 8-классы үчүн окуу китеби./Т. Карашев, Э. Мамбетакунов, У. Мамбетакунов, 1-бас.-Б.: «Педагогика», 2002. -160б.:ил.